

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง การมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดซึ่งปัญหาการวิจัย สามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้อง มีกรอบแนวคิดแนวทางในการวิจัยที่ชัดเจน และสื่อความหมายความเข้าใจได้ตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทบทวนเอกสารต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงหลักการ แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวความคิดเรื่องนิเวศวิทยามนุษย์
2. แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน
3. แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วม
4. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเรื่องนิเวศวิทยามนุษย์

ในการดำรงชีพของมนุษย์ มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติในภาพรวม โดยที่กระบวนการปรับตัวดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นพฤติกรรมร่วมระหว่างสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ สิ่งในสภาพแวดล้อมเหล่านั้น หรือเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชน แนวคิดที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศได้ดีที่สุดคือ “แนวคิดมนุษย์นิเวศหรือนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology)”

นิเวศวิทยามนุษย์ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่ออธิบายถึงกำเนิดและความหลากหลายของวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ เครือข่ายความซับซ้อนทางนิเวศวิทยาจะมีผลกระทบต่อกันและกัน ในการวิเคราะห์องค์ประกอบต้องให้แนวคิดเชิงระบบ โดยกำหนดขอบเขตของสภาพแวดล้อมเพื่อจำลองสภาพความซับซ้อนของระบบตามขอบข่ายที่เราจะสามารถศึกษาและทำนายพฤติกรรมได้

ความคิดทางนิเวศวิทยายอมรับว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาซึ่งมีความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมที่มีองค์ประกอบสำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการ การที่มุ่งหวังให้เกิดความสมดุล จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยอยู่และพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

Amos Hawley (1950) ได้ให้คำนิยามของนิเวศวิทยามนุษย์ว่า เป็นการศึกษาแนวทางการอยู่รวมกลุ่มของมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่ง ๆ และมนุษย์ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่เหนือสัตว์และพืช มนุษย์ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์จะอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

De Ceara (1986) ได้กล่าวถึงความเกี่ยวพันสอดประสานกันอย่างใกล้ชิดในเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิภาพของป่าไม้และของคนที่จำเป็นต้องพึ่งพาป่าอย่างมากว่า วิธีเดียวที่จะให้ระบบนิเวศมีเสถียรภาพก็คือ ต้องทำให้ระบบสังคมมีเสถียรภาพเสียก่อน ผู้ที่แก้ปัญหาเพื่อการสร้างป่าไม้ใหม่ก็จะต้องแก้ปัญหาความยากจนเสียก่อน

Terry A. Rambo (1984) ได้ศึกษาระบบเกษตรของเกษตรกรในเขตร้อนโดยใช้หลัก System Model of Human Ecology แบ่งระบบออกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือระบบสังคม (Social System) และระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยระบบสังคมจะมีองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย เช่น ประชากร เศรษฐกิจ เทคโนโลยี เป็นต้น ส่วนในระบบนิเวศจะประกอบด้วยดิน น้ำ อากาศ พืช สัตว์ เป็นต้น ซึ่งทั้งสองระบบต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและมีการเชื่อมโยงกัน โดยผ่านการเคลื่อนย้ายหรือการแลกเปลี่ยนพลังงาน วัตถุและข่าวสาร ซึ่งจะไหลไปมาจากระบบนิเวศไปสู่ระบบสังคม และจากระบบสังคมไปสู่ระบบนิเวศ ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบใดระบบหนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่ออีกระบบหนึ่ง เช่น ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงจะส่งผลให้ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน นอกจากนี้ระบบสังคมที่อยู่ในบริเวณ ติดต่อกับระบบนิเวศที่กำลังประสบปัญหาที่ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบสังคมที่อยู่ในห้องที่อื่นด้วย เช่น การเพิ่มของประชากร การขยายที่ทำกิน การอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลง ค่านิยม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคมระบบนั้นและต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้ ระบบแต่ละระบบมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อคุณภาพของตนเองจากผลของการเปลี่ยนแปลง แต่ความสามารถดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัด

บางครั้งจึงทำให้ดุลยภาพของการพึ่งพากันระหว่างระบบนิเวศและระบบสังคมเสียไป และถ้าไม่มีแรงผลักดันจากภายนอกเข้ามาชดเชยสภาวะการสูญเสียสมดุลจะคงอยู่ต่อไป จะเห็นได้ในลักษณะสภาพการเสื่อมโทรมและสิ้นสภาพอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับที่เยวาลักษณ์ อภิชาติวิมลภ (2531) กล่าวไว้ว่า มนุษย์กับป่าไม้หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด หลักการนิเวศวิทยาามมนุษย์จึงศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนประกอบของระบบสังคม แต่ก็ต้องเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศหรือทรัพยากรด้วย ซึ่งมีระบบย่อย 2 ระบบ คือ ระบบสังคม และระบบนิเวศ กล่าวคือ ในเชิงนิเวศวิทยาแล้วเราจัดว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่างก็มีระบบย่อยของตนเอง มีโครงสร้างและกระบวนการภายในที่มีส่วนคล้ายกัน ระบบย่อยทั้งสองนี้มีความขึ้นอยู่กับกันและกัน เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้งสองนี้อยู่ในแบบแผนที่เป็นดุลยภาพแล้วก็สามารถดำเนินไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่เกิดผลเสียในทางเสื่อมต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

John A. Dixon and Easter K. William (1986) ได้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมของต้นน้ำลำธารนั้นมิได้เป็นปัญหาทางด้านชีวกายภาพเท่านั้น แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถาบันที่เกี่ยวข้องด้วย การแก้ปัญหาในอดีตซึ่งมุ่งที่จะแก้ปัญหาเฉพาะด้านชีวกายภาพ โดยมองข้ามประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรมไปจึงพบว่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศทางธรรมชาติกับระบบสังคมมนุษย์ เพราะทั้งสองระบบดังกล่าวจะมีปฏิสัมพันธ์ในรูปของการแลกเปลี่ยนพลังงาน สารวัตถุ และข่าวสาร

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างใน กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต ในความเป็นจริงไม่สามารถแยกทรัพยากรคน ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัฒนธรรมออกจากกันได้ เพราะเป็นเรื่องอันหนึ่งอันเดียวกัน สำหรับการจัดการทรัพยากรนั้นควรจะให้มีการจัดการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด แต่มีประสิทธิภาพ ให้ทุกคนได้ใช้มากที่สุดคือคนกลุ่มใหญ่ได้ใช้มากกว่าคนเพียงไม่กี่คน การจัดการทรัพยากรให้มีการใช้อย่างยั่งยืน และมีการเปิดโอกาสให้คนทั้งหมดได้มีโอกาสเข้าไปใช้ที่ดิน ที่น้ำ ในลักษณะการใช้ร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรที่กระจายได้อย่างทั่วถึง

เอนก นาคะบุตร (2536) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการดิน น้ำ ป่า และภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการดิน น้ำ ป่า ไว้ว่า ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนชนบท และชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายขอบของประเทศมาเป็น

ระยะเวลาที่น้อยปี วิธีชีวิตและวิถีการผลิต ตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบสานตกทอดมาโดยลำดับของชุมชนเหล่านี้ ล้วนอ่อนน้อมถ่อมตนและอยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่า

1. ดิน คือ "แผ่นดินแม่" เปรียบเสมือนแม่พระธรณีผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน
2. ป่า คือ "รก" แห่งชีวิต และวัฒนธรรมที่รวมสิ่งดีงามและความผูกพันต่อบรรพบุรุษและความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาได้ชั่วลูกชั่วหลาน
3. น้ำ คือ "สายธาร" แห่งชีวิต ที่เชื่อมโยงชีวิตทุกชีวิตเข้าด้วยกัน และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งป่าและแม่พระธรณีอันเปรียบเสมือน "สายรก" ที่เชื่อมทุกชีวิตสู่ครรภ์ของมารดา

ชุมชนเหล่านี้มีระบบคุณธรรมดั้งเดิม ความเชื่อที่ถูกกำกับดูแลผ่านองค์กรดั้งเดิมในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น องค์กรเหมืองฝาย คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการผู้อาวุโสของหมู่บ้าน หรือมีบุคคลที่เป็นตัวแทนของความเชื่อที่เชื่อมโยงระหว่าง "ความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ" กับ "คน" คือ หมอผี (ปู่ตั้ง) หรือหมอธรรม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นชุมชนเหล่านี้ยังมีกฎเกณฑ์ข้อห้ามและรูปแบบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ของแต่ละชุมชนที่แตกต่างหลากหลายออกไป สมาชิกของแต่ละชุมชนจะมีสิทธิในการใช้ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ควบคู่กับการมีหน้าที่ในการรักษาและดูแลอาณาบริเวณที่ใช้ที่ดิน น้ำ ป่า เมื่อเลิกใช้สิทธิเหล่านั้นก็จะตกเป็นของส่วนรวม โดยสรุปทรัพยากรธรรมชาติในความเชื่อและจารีตดั้งเดิม ไม่มีการใช้และจัดสรรในรูปแบบ "กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล" การแบ่งเขต การตกลง และควบคุมการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่ทั้งชุมชนโดยองค์กรชุมชนจะเข้ามามีบทบาทโดยตรงในการจัดการ

นอกจากนี้องค์ความรู้ใหม่จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ชี้ให้เห็นชัดเจนจากกรณีที่ชุมชนต่าง ๆ สามารถมีการจัดการ "ป่าชุมชน" จัดการเหมืองฝาย จัดการดิน น้ำ ป่า ในแต่ละลุ่มน้ำย่อยร่วมกันได้ องค์ความรู้ของชาวบ้านเหล่านี้ มีสาระสำคัญร่วมกันคือ

1. ชุมชนต่าง ๆ ให้คุณค่า ใช้และรักษา ดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวมเดียวกันกับวิถีชีวิต ชุมชน วิถีการผลิตการเกษตรและวิถีจารีตประเพณี และระบบความเชื่อที่จัดปรับและสืบสานต่อเนื่องกันมา ควบคู่กับการได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ร่วมกันเพื่อยังชีพอยู่รอด
2. ความหลากหลายของระบบการจัดการดิน น้ำ ป่า และความยั่งยืนสมดุลในตัวทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอยู่กับระบบคุณค่า ความเชื่อ ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำแต่ละชุมชนและเทคนิควิธีและระบบการเกษตรที่เชื่อมต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า แต่ละแห่ง ภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3. “คน” และทรัพยากร “คน” ถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคนและให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กำหนดกติกาและวางแผนการใช้ รักษาอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่สืบสานประยุกต์ต่อเนื่องกันมา จึงเป็นทิศทางหลักของการจัดการดิน น้ำ ป่า

4. ชุมชนที่สามารถจัดการดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ควบคู่กับการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ และยังสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม โดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสมได้ ส่วนมีศักยภาพของ 3 องค์ประกอบหนุนเนื่องและมีบทบาทสำคัญ คือ ประการแรก ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ประการที่สอง องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา และประการสุดท้ายเวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันกันต่อการเปลี่ยนแปลงและบุกเบิกจากภายนอก

มันส์ สุวรรณ (2525, 2539) กล่าวว่า ระบบนิเวศทุกระบบย่อมมีขีดจำกัดของธรรมชาติอยู่ ถ้ามนุษย์ทำกิจกรรมใดเกินขอบเขตของธรรมชาติแล้ว ย่อมเกิดผลเสียต่อมนุษย์มากกว่าผลดี ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนสภาพป่าให้เป็นพื้นที่เพาะปลูก เมื่อป่ามีลักษณะดินเหมาะสมแก่การเพาะปลูกถูกเปลี่ยนไปใช้ทำการเพาะปลูกจนหมดสิ้น หากจะยังเปลี่ยนสภาพป่าที่เหลืออยู่เพื่อเพาะปลูกต่อไปก็จะเป็นการสร้างความไม่สมดุลทางธรรมชาติและยังเกิดผลเสียต่าง ๆ แก่มนุษย์ในไม่ช้า เช่น การพังทลายของดิน อากาศไม่บริสุทธิ์ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันจากการที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานมากขึ้น ทำให้เกิดแรงกดดันให้เกิดปัญหาการขาดแคลนและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความไม่สมดุลทางธรรมชาติ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นมิได้ก่อปัญหาไปทุกประเด็น มีหลายกรณีและหลายพื้นที่ที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ กล่าวคือมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความมั่นคงและความสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่ง Yi - Fu Tuan (1971) กล่าวไว้ว่า “เป็นความจริงที่ปรากฏชัดแจ้งในปัจจุบันว่า มนุษย์ทำให้สภาพทางธรรมชาติเสื่อมโทรม”

ประเวศ วะสี (2538) กล่าวว่า การที่มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็แยกตัวหรือทำตัวเหนือธรรมชาติ อันมีสาเหตุมาจากสมองของมนุษย์ที่มีโครงสร้างที่พิสดารเกิดเป็นความรู้ มีความคิด มีความต้องการซึ่งเป็นความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด

อีกทั้งเป็นความต้องการที่อยู่เหนือธรรมชาติ เกิดการทำลายธรรมชาติโดยมนุษย์ ซึ่งจะกลายเป็นวิถีการทำลายมนุษย์เองในที่สุด แต่ความเป็นมนุษย์ยังมีอีกมิติหนึ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในศักยภาพอันยิ่งใหญ่ซึ่งคนทุกคนควรพัฒนาศักยภาพนี้ โดยการขยายจิตให้ใหญ่ที่จะไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ เกิดการพัฒนาทางจิตวิญญาณ บรรลุอิสระภาพ ความสุข ความรัก ความงาม มิตรภาพ ศานติสุข และความสร้างสรรค์ อันไม่มีขีดจำกัด

อำนาจ คอวนิช (2528) กล่าวว่า ป่าไม่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปัจจัยสี่คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จะหาได้จากป่าไม้ทั้งสิ้น ดังคำพังเพยภาษาอังกฤษบทหนึ่งว่า "Man cannot exist without wood" ซึ่งมีความหมายว่า "มนุษย์จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าปราศจากไม้" เห็นได้ว่ามนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยเริ่มตั้งแต่พื้นสำหรับให้แม่อยู่ไฟ บ้านสำหรับอยู่อาศัย อาหารซึ่งได้จากส่วนของต้นไม้ และสุดท้ายคือโลงสำหรับใส่ศพ

นิวัติ เรืองพานิช (2537) กล่าวว่า ในปัจจุบันนักวิชาการป่าไม้และนักอนุรักษ์ ต่างก็ถือว่าประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้มีความสำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่ง และอาจมีมากกว่าประโยชน์ที่ได้รับโดยตรงจากป่าไม้เสียอีก นอกจากนี้ในทางนิเวศวิทยาชี้ให้เห็นว่า ป่าไม้ช่วยให้ระดับน้ำฝนมีปริมาณสูงพอที่จะทำให้พืชต่าง ๆ อยู่ได้ การทำลายป่าไม้ไม่ไผ่ทำให้การระบายของน้ำในดินเร็วขึ้นเท่านั้น แต่จะทำให้ปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาน้อยลงด้วย เพราะป่าไม้สามารถทำให้ความชื้นหมุนเวียนกลับเข้าไปในบรรยากาศได้โดยการระเหยจับตัวเป็นเมฆและกลั่นตัวเป็นเม็ดฝนตกลงมาจากการศึกษาเรื่องนี้พบว่า การระเหยกลับของน้ำจากป่าไม้ 2.5 ไร่ (1 เฮคเตอร์) มีปริมาณเท่ากับ การระเหยของน้ำ 2,500 แกลลอนต่อวัน เป็นการสร้างระบบธรรมชาติในการนำกลับมาใช้ ถ้าไม่มีป่าไม้การนำความชื้นกลับเข้ามาในธรรมชาติก็จะหยุดชะงักไป ทำให้น้ำต้องสูญเสียไปจากระบบนิเวศอย่างรวดเร็ว การเกิดทุ่งหญ้าก็สามารถทำให้เกิดการหมุนเวียนของน้ำเกิดขึ้นได้บ้าง แต่ไม่สมบูรณ์เท่ากับป่าไม้ (มุกดา สุขสมาน, 2538) ซึ่งป่าในทางนิเวศวิทยาถือว่าเป็นสังคมของพืชและสัตว์ องค์ประกอบของป่าจึงมิได้มีแต่ต้นไม้ใหญ่ ยังมีไม้เล็กไม้น้อย สัตว์เล็กสัตว์น้อย ดิน น้ำ และแร่ธาตุต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดการผลิตรักษาระดับดุลยภาพทางนิเวศวิทยาได้ การใช้ป่าของมนุษย์ไม่ได้แต่เพียงการใช้ไม้หรือการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการใช้ทรัพยากรทั้งหมดที่รวมเป็นป่า ป่าเป็นบ่อเกิดของรายได้และอาชีพมากมาย และทรัพยากรที่มีค่าในป่าก็เป็นที่ต้องการของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงพื้นที่ป่าไม้

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) กล่าวว่า ป่าไม้แท้จริงหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานทางนิเวศวิทยาซึ่งประกอบด้วย ดิน น้ำ อากาศ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และชุมชนมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน พื้นที่ป่าจะมีหน้าที่รักษาความสมดุลของธรรมชาติทั้งในด้านการรักษาสภาพภูมิอากาศ รักษาคุณภาพดิน เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต รวมทั้งทรัพยากรชีวภาพที่หลากหลายมากมาย คุณค่าอันมหาศาลของป่าไม้มิได้มองเพียงแต่ต้นไม้ ต้องมองเป็นองค์รวมทั้งต้นไม้ สัตว์ ดิน น้ำ ชุมชน และการผลิตของชุมชน ดังนั้นชุมชนกับป่าจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง

สุริยัน มูลสาร (2534) กล่าวว่า ป่าไม้เปรียบเสมือนโรงงานผลิตปัจจัยสี่และสิ่งสำคัญต่าง ๆ ต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ การสูญเสียป่าไม้ของประเทศย่อมหมายถึงการสูญเสียแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ สิ่งทดลองทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ พันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ ในปัจจุบันนักสังคมศาสตร์ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า ภาวะความยากจนและความเสื่อมโทรมของชนบทไทย ส่วนหนึ่งเป็นสาเหตุมาจากการทำลายป่าจนหมดสภาพที่จะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ เพราะในอดีตเมื่อยังมีป่าอุดมสมบูรณ์ ชาวชนบทได้อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและรายได้ ซึ่งเป็นการได้มาที่มีต้นทุนถูกมาก แต่ในปัจจุบันป่าถูกทำลายจนไม่สามารถเป็นแหล่งปัจจัยสี่แก่ชนบทได้ ชาวชนบทต้องอาศัยปัจจัยสี่จากเขตเมือง ส่งผลให้ต้นทุนในการดำรงชีพแพงขึ้น นำมาซึ่งหนี้สินและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จึงกล่าวได้ว่าหากทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายก็จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์เราด้วย

จาริต ดิงศภักดิ์ (2531) กล่าวถึง ป่าไม้แบบชาวบ้านในระดับชาวบ้าน หมายถึง ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างมาก นับตั้งแต่เชื้อเพลิง ฟืนและถ่าน อาหารที่เก็บได้จากป่า สมุนไพร ยารักษาโรค ตลอดจนไม้เพื่อใช้ในการก่อสร้าง แต่ในปัจจุบันชาวบ้านในชนบทส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติได้อีกต่อไปเนื่องจากป่าอยู่ไกล สิ่งที่เป็นอยู่คือชาวบ้านใช้ต้นไม้ที่มีอยู่ตามหัวไร่ปลายนาของตนเองอย่างระมัดระวังมากขึ้น และในบางครั้งก็เป็นการปลูกเพื่อหารายได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นการลงทุนที่ใช้เวลาสำหรับชาวบ้านเอง ข้อจำกัดที่สำคัญในเรื่องของป่าไม้ในระดับชาวบ้านได้แก่ เรื่องที่ดินเป็นหลัก เนื่องจากชาวบ้านยังต้องพึ่งรายได้จากภาคเกษตรอยู่ ถึงแม้จะมีโอกาสหางานทำนอกฟาร์มมากขึ้น กล่าวอีกนัยยะหนึ่ง ป่าไม้เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ตลอดมาและยากที่จะแยกจากกันได้ เพราะคนในชนบทได้ใช้ป่าไม้เป็นแหล่งหารายได้มาจนเจือจรรอบครัว ใช้ป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งของการดำรง

ชีวิต เช่น ได้ใช้ไม้ผล สัตว์ป่า เห็ด สัตว์น้ำ ตามลำห้วยลำธารเป็นอาหาร ได้อาศัยต้นไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ตลอดจนรากไม้ ดอกไม้ เป็นแหล่งสำหรับให้เชื้อเพลิง โดยใช้เป็นฟืนหรือเผาถ่านเพื่อการหุงต้มในครัวเรือน หรือเพื่อทำเป็นสินค้าสำหรับจำหน่ายหารายได้เพิ่ม ชาวชนบทได้ใช้ป่าไม้สำหรับเป็นแหล่งประกอบอาชีพ เช่น การเก็บหาของป่า ได้แก่ การเจาะเอาน้ำมันไม้ เก็บชัน เก็บหวาย เก็บหาน้ำผึ้ง เก็บหาไม้ไผ่ เห็ด กล้วยไม้ ไม้ประดับจากป่า รวมทั้งเป็นแหล่งสำหรับหาเป็นวัตถุดิบเพื่อใช้ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การแกะสลัก การประดิษฐ์ของที่ระลึก และอื่น ๆ นอกจากนี้ บางส่วนชาวชนบทยังใช้ป่าไม้เป็นที่สำหรับประกอบอาชีพโดยตรง เช่น อาชีพรับจ้างตัดต้นไม้ รับจ้างขนส่งไม้ เป็นต้น

อานันท์ ปันยารชุน (2539) กล่าวว่า ปัญหาพื้นฐานประการแรกของเรื่องการดูแลรักษาป่าอยู่ที่ความเข้าใจความหมายของ "ป่า" คุณค่าของป่ามิได้มีแต่เพียงทรัพยากรไม้ แต่ยังรวมถึงความสมดุลทางธรรมชาติและทรัพยากรอื่นเนื่องมาจากความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ ป่าไม้ไม่ได้มีประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบบริเวณป่าเท่านั้น เพราะป่าไม้ไม่ใช่ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเดียว แต่เป็นทรัพยากรของประเทศและของโลกด้วย รัฐบาลหลายรัฐบาลได้มีความพยายาม และมีมาตรการหลายประการในการรักษาพื้นที่ป่า แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากหัวใจของปัญหานี้อยู่ที่ความเชื่อเดิม ๆ ที่ว่า มีแต่เจ้าหน้าที่รัฐ และธุรกิจเอกชนรายใหญ่เท่านั้น ที่จะสามารถพิทักษ์ป่าและเพิ่มพื้นที่ป่าได้ ส่วนชาวบ้านในพื้นที่เป็นได้แต่เพียงผู้ทำลายป่า ไม่มีศักยภาพที่จะรักษาป่าแต่อย่างใด หากเราเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ว่าชาวบ้านมีศักยภาพที่จะรักษาป่าได้ ขณะเดียวกันป่าก็สามารถฟื้นฟูตัวเองได้เหมือนกัน จะทำให้เรามีโจทย์ชุดใหม่ที่จะเป็นประโยชน์มากกว่าเดิม โจทย์ชุดใหม่นี้ คือ จะสร้างแรงจูงใจอย่างไรที่จะให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่าในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งหากสามารถทำได้ จะประหยัดงบประมาณด้านการปลูกป่าไปได้มาก และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น แนวทางใหม่นี้จะช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ชนบทลงอีกด้วย

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2534) กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้มามาก ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากพื้นที่ป่าก็ยังไม่สามารถที่จะขาดการพึ่งพาป่าไม้ได้เช่นกัน ต้องมีความผูกพันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม โดยเฉพาะชุมชนในเมืองนั้นจะมีความผูกพันกับป่าไม้ในด้านของการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการอากาศบริสุทธิ์ ความร่มรื่นของต้นไม้ ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไปตามสวนสาธารณะต่าง ๆ โดยวิถีชีวิตของคนในชุมชนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับป่าอยู่ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์อันยาวนานและถาวร ได้แก่ การเกษตร เช่น การปลูกข้าว การปลูกพืช พาดินทรีย์ การปศุสัตว์ เช่น การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย การเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด น้ำมันยาง หวาย ไม้ไผ่ การทำพิธีทางศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าดอนปู่ตา ป่าชุมชน ป่าช้า วัด สำนักสงฆ์
2. กิจกรรมระยะสั้นและไม่ถาวร ได้แก่ การลักลอบแปรรูปไม้ขาย การลักลอบเผาถ่าน ขาย การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย

รณสิทธิ์ มณีไสย์ (2535) ได้รวบรวมการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของราษฎรในชนบท โดยสรุป การใช้ประโยชน์ทางตรงดังนี้ การใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งพืชอาหารสัตว์ ไม้พิน ใช้ในครัวเรือนเพื่อหุงต้มอาหาร ก่อไฟฟิงในฤดูหนาว ก่อไฟให้สัตว์เลี้ยง ถ่านใช้ไม้ในป่าเผาถ่านใช้เองหรือซื้อเพื่อใช้ในการหุงต้มอาหาร เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ (พืชผักหรือไม้ผล) และพืชสมุนไพร ใช้ไม้ก่อสร้างบ้านและซ่อมแซมบ้าน ใช้ไม้เพื่องานหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น ไม้ไผ่ ใช้ในการจักสาน ทำเครื่องใช้ในบ้าน เครื่องดักสัตว์ เถาวัลย์ ใช้จักสานภาชนะต่าง ๆ เป็นเครื่องตกแต่ง หวายใช้จักสานและนำมาทำเครื่องเรือน เป็นต้น การใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในลักษณะเก็บหาของป่า เช่น เปลือกไม้ ยางไม้ ชันไม้ น้ำมันยาง ครั่ง เป็นต้น รวมถึงการใช้ประโยชน์จัดทำอุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตรหรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร หรือเครื่องใช้ภายในครัวเรือน สอดคล้องกับ จันทร สุรามิตร (2536) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าว่า ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยป่าอย่างใกล้ชิด หลายประการคือ ใช้ป่าเป็นพื้นที่หมุนเวียนทำไร่เลื่อนลอย ล่าสัตว์ป่าเป็นอาหาร และขายเป็นรายได้ ตัดไม้ เลื่อยไม้ขาย เก็บหาของป่าเพื่อใช้ประโยชน์และขาย เช่น ดีผึ้ง เก็บเห็ด ตัดไม้เผาถ่าน เก็บสมุนไพร เก็บใบและยอดไม้ป่าที่กินใบกินดอกได้ ถากเปลือกไม้ก่อก ไม้ไผ่ สำหรับขาย และ วราพร ศรีสุพรรณ (2536) กล่าวว่า ทรัพยากรป่าไม้มิได้เอื้อประโยชน์แก่มนุษย์ เฉพาะในส่วนของ การให้เนื้อไม้เท่านั้น แต่ป่ายังมีประโยชน์อื่น ๆ อีกมาก เช่น ให้ของป่านานาชนิด ทั้งที่เป็นอาหาร ยา ของใช้ และวัตถุดิบ สำหรับการผลิตอื่น ๆ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยปรับอุณหภูมิ และลดความรุนแรงของกระแสน้ำ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งของทรัพยากรทางพันธุกรรม เป็นแหล่งศึกษาความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหลายสาขา และเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

ปกรณ จริงสูงเนิน (2538) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าไว้ว่า คนไม่สามารถอยู่ได้ถ้าปราศจากป่า เพราะป่านั้นถือว่าเป็นแหล่งเก็บธาตุทั้งสิ้น คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่ในตัว โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นป่าไม้จริง ๆ จะมีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดรวมกัน หรือต้นไม้ที่มีอายุมากขึ้นจะสร้างและสะสมธาตุทั้งสิ้นนี้ด้วย ทำให้เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตลอดจนเกิดกระบวนการเก็บ

กักน้ำโดยตัวของมันเอง นอกจากนี้ยังมองไปถึงว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้จะมองเพียงด้านเดียว ส่วนชาวบ้านมีมุมมองหลายอย่างผสมกันโดยจะถือเอาระบบนิเวศเป็นหลัก มองสังคมในลักษณะของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง มีการจัดระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมด้วยความจำเป็น เน้นการบริโภคให้เพียงพอในครอบครัวในชุมชนแทนการผลิตเพื่อจำหน่าย มองความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มองปัจจัยการผลิตเพื่อตอบสนองของชุมชน มองที่ดิน น้ำ ป่าไม้ มองป่าในแง่ที่เป็นป่าที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น ไม่ใช่เป็นการรักษาที่ดินอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจะสังเกตได้ว่า หากเกิดไฟไหม้ก็จะกลัวกันและช่วยกันรักษาป่าดับไฟป่า ชาวบ้านจึงมองป่าเพื่อรักษาดิน รักษาป่า มองน้ำ ดิน ป่า สัมพันธ์กัน ซึ่งถือเป็นจิตสำนึกจริง ๆ อันเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตคนกับป่าได้อย่างชัดเจน

ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาของมนุษย์ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบนิเวศและระบบสังคมมีความสัมพันธ์กันในเชิงระบบ หรืออาจกล่าวได้ว่าความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะป็นทรัพยากร แหล่งน้ำ และที่ดิน เป็นผลมาจากระบบสังคมใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในระดับความรุนแรงจนเกินขีดความสามารถของระบบที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะดุลยภาพได้ด้วยตนเอง และในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องปรับปรุงภายในระดับสังคมเพื่อช่วยเหลือระบบนิเวศให้เกิดภาวะสมดุลได้ด้วย จากบทเรียนที่ผ่านมามีพบว่า การสูญเสียพื้นที่ป่าจำนวนมากเกิดจากผู้ที่ยืนนอกเขตป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทสัมปทานทำไม้ ผู้มีอิทธิพล และข้าราชการที่มีผลประโยชน์จากการทำไม้เถื่อน แม้แต่รัฐเองก็เป็นส่วนสำคัญในการลดพื้นที่ป่าในรูปของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า และเขื่อน เป็นต้น การละเลยข้อเท็จจริงเหล่านี้ ตลอดจนการมีอคติกับชาวบ้าน ทำให้นโยบายการอนุรักษ์ป่าที่ผ่านมามักมองข้ามศักยภาพของชาวบ้าน ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่ามานาน ทำให้มองไม่เห็นว่าคุณค่าทางศีลธรรมของป่า วางระบบกฎหมายในการใช้ป่า และการสะสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าได้มากมาย ดังนั้นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ได้ผลดีที่สุดควรจะต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในเขตชุมชนของตนเอง ประชาชนจะได้มีโอกาสพัฒนาชุมชนของตนเองไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาป่าไม้ ซึ่งในที่สุดแล้วเขาเองก็จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ ทำให้เขามีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่า หวงแหนป่า และสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน

นับตั้งแต่เริ่มมีการพูดถึงเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน จึงเป็นสิ่งที่กำลังได้รับความสนใจอย่างมาก โดยหวังว่าป่าชุมชนจะช่วยแก้ไขสถานการณ์ป่าไม้ที่กำลังประสบอยู่ในขณะนี้ได้ อย่างไรก็ตามยังมีนักวิชาการป่าไม้ นักสังคมศาสตร์ องค์กรพัฒนาเอกชน กรมป่าไม้ และรัฐบาลที่ยังให้ความหมายความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนแตกต่างกันไปค่อนข้างมาก จึงควรทำความเข้าใจกับความหมายและหลักการของป่าชุมชนให้ถูกต้อง ซึ่งก็ได้มีผู้รู้อธิบายความไว้ ดังนี้

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2533) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น และจัดการอย่างยั่งยืนถาวร ซึ่งก็คงเป็นป่าขนาดเล็ก ๆ ที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน มีไว้เพื่อใช้สอย เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น แต่ไม่ใช่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่

คณะกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของวนศาสตร์ชุมชน ซึ่งหมายถึงพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ สอดคล้องกับ มุลินธิโลกส์เซียว (ม.ป.ป.) ที่กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่จัดแบ่งหรือกำหนดไว้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ พื้นที่ป่าไม้สำหรับชุมชนนี้อาจเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกก็ได้

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน อันได้แก่ ป่า ดิน น้ำ และระบบการผลิตที่เหมาะสม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ

1. ด้านนิเวศวิทยา การจัดการของชุมชนจะช่วยฟื้นฟูให้เกิดความสมดุลทางนิเวศวิทยา การเพิ่มพื้นที่ป่าอันจะส่งผลให้เกิดความชุ่มชื้น เพิ่มปริมาณน้ำฝน ต้นน้ำลำธารและสร้างปุ๋ยธรรมชาติจากป่า จะช่วยพัฒนาคุณภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ การฟื้นตัวของธรรมชาติจะส่งผลต่อการเติบโตของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หลากหลายชนิด

2. ด้านเศรษฐกิจ นอกจากการนำไม้มาใช้สอยในการปลูกสร้างบ้านเรือน เครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิตในชีวิตประจำวันแล้ว ก็ยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญทั้งพืช ผัก ผลไม้ สัตว์และ

แมลงต่าง ๆ ไม้พินเพื่อหุงต้ม และอื่น ๆ ที่ต้องการเชื้อเพลิง การเลี้ยงวัว ควายในป่าก็ถือเป็นสิ่งจำเป็นเพราะเมื่อพื้นที่ไร่นาทำการผลิต ป่าจึงเป็นแหล่งอาหารของวัว ควาย นอกจากนั้นผลผลิตจากป่าถือเป็นรายได้ที่สำคัญของชุมชนเมื่อเหลือจากการบริโภคภายในชุมชน

3. ด้านการเมือง เมื่อชุมชนมีอำนาจในการจัดการด้านทรัพยากรจึงเป็นการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรไปสู่ชุมชน ก็จะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง และนำไปสู่การพัฒนาองค์กรชุมชน อำนาจการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของชุมชน

4. ด้านสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมนั้นไม่สามารถแยกที่นา ที่ไร่ ป่า น้ำ และระบบการผลิตออกจากกันได้ จึงเกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า และแสดงออกในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม ในรูปเจ้าป่าเจ้าเขา ผีขุนน้ำ เทพยาดารักษ์ มีกฎเกณฑ์ที่มารองรับความเชื่อของชุมชนและสืบทอดมายาวนาน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการอนุรักษ์ป่าบรรพบุรุษ ป่าเจ้าที่ ป่าเลื้อยบ้าน ป่าช้า ป่าขุนน้ำ เป็นต้น

5. ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากป่าของประเทศไทยเป็นป่าฝนเขตร้อน จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่มากมายนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาด้านพันธุกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพในอนาคต

รัชดา ฉายสวัสดิ์ (2533) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ การอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน เพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว ฉะนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยืนยาวต้องให้ชาวบ้านมีจิตสำนึก มีความรู้สึกเป็นเจ้าของเพื่อจะฟื้นฟูระบบใหม่ที่ล้มเหลวมาแล้ว สอดคล้องกับ ศรีสุวรรณ ครอบจร (อ้างใน วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, 2535 และ วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ, 2535) ที่กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นการอนุรักษ์และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528; 2534) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้าน

รูปแบบหนึ่งรูปแบบใดได้รับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน อาจกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของป่าไม้สังคม อันหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการป่าไม้ ที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการ จัดการเพื่อตอบสนองของความ จำเป็น และความปรารถนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำรงชีพ เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) กล่าวว่า ป่าชุมชน เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระบบเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ การมองป่าแยกออกจากคน เป็นวิธีคิดพื้นฐานและรูปแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะอำนาจนิยม ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม เพราะชีวิตคนไทยและป่าไม้ความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดตลอดมา ในอดีตสมัยที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิกหักร้างถางพง ทำมาหากิน ดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่า ทางราชการเองก็ได้ให้การสนับสนุนและรับรองสิทธิในที่ทำกินที่บุกเบิกนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นกับป่าดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นก็คือประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตรกรรม ในกระบวนการดำรงชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีการสั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติคือป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งหมดประกอบเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและเห็นได้อย่างชัดเจนในอุดมการณ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อบางประการ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่าและเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนเพื่อปกป้องป่าของตน

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ ป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่จัดการตาม

ชนบทรอบเมือง ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าไม้โดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า สอดคล้องกับ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ที่ได้เสนอแนวคิดหลัก ๗ ทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดทางมานุษยวิทยา นิเวศวิทยา วัฒนธรรม และ เศรษฐศาสตร์การเมือง 5 ประการด้วยกัน คือ

1. มิติทางวัฒนธรรม มีลักษณะสำคัญ 6 ประการคือ ประการที่หนึ่ง การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของชีวิตและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม (Holistic Approach) ประการที่สอง การเน้นวิถีคิดหรือระบบคิดที่มีความหลากหลายและซับซ้อน ประการที่สาม การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ในที่นี้หมายถึงวิถีคิดหรือมุมมองของชาวบ้าน ประการที่สี่ การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ประการที่ห้า การมองในแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึง การปรับเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์อำนาจ และประการสุดท้าย การเห็นว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน โดยได้เสนอให้พิจารณาป่าชุมชนในฐานะที่เป็น “องค์รวมของระบบวัฒนธรรมของชุมชน” ทั้งนี้ในความคิดของชาวบ้านแล้วป่าไม้ไม่ได้มีสถานะทางกายภาพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากมีความหมายรวมถึงอุดมการณ์อำนาจและศีลธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับพื้นที่ อุดมการณ์ป่าชุมชนจึงเป็นพื้นฐานหลักในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ตามประเพณีในการควบคุม การจัดการและการดูแลป่าโดยชุมชน ซึ่งมีฐานะเป็นหน่วยทางศีลธรรม ภายใต้หลักการที่ว่าสิทธิในการได้รับประโยชน์จากป่าจะกระจายไปยังผู้ทำหน้าที่ในการปกป้องป่า อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ได้อธิบายอุดมการณ์ป่าชุมชนผ่านแนวความคิดเรื่องผลประโยชน์ตอบแทนเพียงอย่างเดียว หากแต่ผ่านความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองพื้นที่ป่าในอาณาบริเวณ หมู่บ้าน การรุกกล้าเขตป่าของบ้านอื่นเท่ากับเป็นการผิดผี ซึ่งเป็นการละเมิดที่ต้องมีพิธีเซ่นไหว้เพื่อเซ่นผี

2. ระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน (Communal Property System) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะกำหนดกฎเกณฑ์ว่า ใครบ้างมีสิทธิใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ และควรใช้อย่างไร มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งในภาคเหนือเรียกว่า “สิทธิหน้าหมู่” สอดคล้องกับที่ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) กล่าวว่า สิทธิหน้าหมู่และสิทธิชุมชนนี้ถือได้ว่า เป็นวิถีคิดที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรมของภาคเหนือ เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำเนื่องมาได้ อย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะได้โอบอุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากรคือ สิทธิการ

ใช้ (Usufruct Rights) และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์คือ สิทธิตามธรรมชาติ ที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการต่าง ๆ ข้างต้นเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสภาพแวดล้อมอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลภายนอกในระบบนิเวศ ที่มักจะไม่นำถึงผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

3. ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน หมายถึงภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านการจัดองค์กรของชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ

4. เครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันขององค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจน ในที่นี้เครือข่ายหมายถึงรูปแบบของกฎเกณฑ์และการจัดการ ที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันระหว่างองค์กรชุมชนภายในระบบนิเวศเดียวกัน

5. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในที่นี้หมายถึงการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวคิดที่จะช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ท้องถิ่นกับเงื่อนไขในระดับมหัพภาค เพื่อชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาที่มีผลต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีบริบทที่ชัดเจน

โกมล แพรกทอง (2537 ก.) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กติกาที่กำหนดไว้ มีกฎระเบียบ มีการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามความต้องการ บุคคลใดจะใช้ประโยชน์จากป่าเกินกติกาจะต้องเป็นไปตามวิธีการที่ชุมชนกำหนด การจัดการป่าชุมชนอาจเกิดจากประเพณีปฏิบัติของท้องถิ่นหรือถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ภายใต้แนวนโยบายและการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานภายนอกชุมชน สอดคล้องกับ โกมล แพรกทอง (2537 ข.) ที่กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ซึ่ง โกมล แพรกทอง

(อ้างใน สันติ พัฒนาศักดิ์, 2539 และ สุรพงศ์ จวีภักดิ์, 2541) ได้เสนอแนวคิด พื้นฐานหลัก ๆ ของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา ได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิตคือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้ระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่จะทำให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศได้โดยไม่มีการทำลาย

2. แนวคิดของการพัฒนาชนบท เริ่มต้นจากที่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่านั้นว่าเป็นความรู้และประสบการณ์ที่บ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกการดำรงชีพของประชาชนในชนบทสมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ เป็นแนวคิดที่ว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่งอกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งช้บน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมสมดุลธรรมชาติระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมป่าสามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

โกมล แพรกทอง และจินตนา อมรสวงสิน (2537) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ซึ่งได้รับการจัดการโดยชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ตามที่ชุมชนต้องการ โดยมีพื้นฐานแนวความคิดอยู่ 3 ประการ คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เสนอว่า ทรัพยากรส่วนรวมจะไม่ได้รับการดูแลเป็นอย่างดี ถ้าทุกคนมุ่งแต่จะใช้ประโยชน์ตามที่ตนเองต้องการและจะเป็นผลให้ทรัพยากรส่วนรวมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว จำเป็นจะต้องมีการควบคุมเข้าไปเกี่ยวข้อง

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการควบคุมการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เสนอว่า ทรัพยากรส่วนรวมมีการใช้ประโยชน์โดยกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์บางกลุ่ม ซึ่งมีการกำหนดการใช้ระหว่างกัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เสนอว่า ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของชุมชน ที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาบนพื้นฐานวัฒนธรรมทางด้านเกษตรกรรม ความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงพื้นที่ป่าไม้ของประชาชนในแต่ละประเทศ

ยศ สันตสมบัติ (2534 ก.) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชนบท ซึ่งถูกละเลยหรือถูกมองเป็นเป้าหมายรองของการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้มาโดยตลอด มีหลักอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก สนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่น ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของประชาชน และประการสุดท้าย สำนึกของการเป็นเจ้าของ ประการสำคัญแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์ป่าชุมชนมิได้เน้นอยู่ที่การปลูกต้นไม้หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่าไม้ หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม และยังเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไป พร้อม ๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในหลาย ๆ ด้าน ไม่สามารถมองได้เพียงด้านเดียว

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2533) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ แนวทางการจัดการป่าที่ตอบสนองความอยู่รอดของชุมชนบนพื้นฐานของการรักษานิเวศวิทยาชุมชน การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ โดยที่ประชาชนผู้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าเป็นผู้ที่เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง สอดคล้องกับ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ที่กล่าวถึงนิยามความหมายของป่าชุมชนตามข้อเสนอเพื่อร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนหมายถึง แนวทางการจัดการป่าชุมชนที่มุ่งเน้นความต้องการของชุมชนในด้านนิเวศวิทยาชุมชน และเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชน เป็นเป้าหมายสำคัญ โดยที่ประชาชนท้องถิ่นผู้ใช้

ประโยชน์และดูแลรักษาป่าชุมชน เป็นผู้เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่า โดยตรง ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่รัฐ ป่าชุมชนจึงเป็นแนวทางการจัดการป่าอันใหม่ที่แยกออกจากการจัดการป่าเชิงเศรษฐกิจและการจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์ โดยได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม
2. เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน
3. เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า
4. สิทธิในการดูแลรักษา จัดการและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

นอกจากนี้ นิวัติ เรืองพานิช (2530) กล่าวว่า หลักการสำคัญของป่าไม้ชุมชนอยู่ที่การให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้พยายามช่วยเหลือตนเอง รัฐบาลและเจ้าหน้าที่จะให้คำแนะนำและช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นเฉพาะที่เกินกำลังความสามารถที่ชุมชนจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เป็นการช่วยเหลือให้ช่วยตนเองได้ จึงได้พยายามให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ ปลูก บำรุง ป้องกันรักษา การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเอง จุดมุ่งหมายสุดท้ายคือ จะได้หยุดการทำลายป่า ชาวชนบทเองจะได้มีความรู้และเทคนิคไปดำเนินการกับต้นไม้และป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ เป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัว อีกทั้งเป็นแนวทางที่จะทำให้ประชาชนและทรัพยากรป่าไม้อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน

โกมล แพรกทอง และจินตนา อมรสงวนสิน (2537) ยังจำแนกองค์ประกอบหลักของป่าชุมชน ได้ 3 ประการ คือ

1. ที่ดิน เป็นองค์ประกอบสำคัญของป่าชุมชน ในที่นี้หมายถึง ที่ดินป่าไม้หรือที่ดินที่สามารถนำมาดำเนินการป่าชุมชนได้ ในแง่ของวิชาการทรัพยากรที่ดินหมายถึง ส่วนที่เป็นทรัพยากรดินและองค์ประกอบที่เป็นสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะลมฟ้าอากาศ ความอุดมสมบูรณ์และความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) การให้ประโยชน์ของตัวที่ดินเอง แต่ในแง่ของกฎหมาย ที่ดินเป็นอสังหาริมทรัพย์ที่ไม่สามารถจะเคลื่อนย้ายไปไหนได้ มีการอ้างกรรมสิทธิ์การครอบครองหรือความเป็นเจ้าของ ซึ่งได้มีการจำแนกประเภทของที่ดินในการจัดการป่าชุมชนไว้ 3 ประเภท คือ ที่ดินของป่าชุมชน ที่ดินของเอกชนที่มอบให้ชุมชนดำเนินการเป็นป่าชุมชน และที่ดินของรัฐ

2. ชุมชน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อป่าชุมชน ป่าชุมชนจะออกมาเป็นรูปแบบใด มีความยั่งยืนถาวรเพียงใด ชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่จะกำหนดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชุมชนเอง ปัจจัยที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับชุมชน คือ

ก. ผู้นำท้องถิ่น มีความสำคัญและมีบทบาทสูงในการนำไปสู่การพัฒนาป่าชุมชน ผู้นำในท้องถิ่นดังกล่าว ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู และพระสงฆ์ ตลอดจนผู้นำที่ไม่เป็นทางการ อื่น ๆ ซึ่งเป็นแกนนำในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชน

ข. องค์กรประชาชน เป็นผู้สืบเนื่องแนวความคิดป่าชุมชนให้ได้รับการปฏิบัติ ได้แก่ สภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน และองค์กรประชาชนอื่น ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการป่าชุมชนให้เอื้ออำนวยประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อมแก่องค์กรและท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ยังมีสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนา ที่จะช่วยสนับสนุนองค์กรประชาชนในการดำเนินงานป่าชุมชนด้วย

ค. การมีส่วนร่วมของประชาชน การดำเนินงานป่าชุมชนในแต่ละท้องถิ่นจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่นั้น นอกจากผู้นำท้องถิ่นและองค์กรประชาชนแล้ว ประชาชนในชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการป่าชุมชนให้เกิดผลประโยชน์ต่อประชาชนเอง

3. การจัดการ ได้แก่ กิจกรรมในการทำให้ป่าชุมชนเกิดความมั่นคงและยั่งยืนถาวร เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การป้องกันรักษาป่า การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การบำรุงรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยชุมชนจะตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาควบคุมและมีการบังคับใช้กฎเกณฑ์ องค์ประกอบเหล่านี้ มีการกระทำระหว่างกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ให้เป็นป่าชุมชนรูปแบบต่าง ๆ

โกมล แพรกทอง (2537 ก.) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของป่าชุมชน 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านชุมชน (Community Component) จะประกอบด้วยหน่วยของชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในลักษณะของความต้องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า โดยประกอบด้วยหน่วยย่อยคือ

ก. บุคคล เป็นหน่วยเล็กที่สุดในองค์ประกอบด้านชุมชน มีความแตกต่างกันในด้าน อาชีพ อายุ เพศ ซึ่งมีผลต่อลักษณะความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น บางคนต้องการใช้น้ำจากป่า บางคนต้องการเก็บหาผลผลิตจากป่า เป็นต้น

ข. ครอบครัว เป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดที่รวมบุคคลเดี่ยวหลาย ๆ บุคคล อยู่ภายใต้การตัดสินใจอย่างเดียวกันเป็นการแบ่งแรงงานเพื่อใช้ประโยชน์จากแหล่งป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ จะแยกความชำนาญในการทำงานในด้านต่าง ๆ รวมทั้งในกิจกรรม ป่าไม้ เช่น การเก็บหาอาหารจากพื้นที่ป่าไม้ ในขณะที่บางคนจะแยกไปเก็บไม้ฟืนเพื่อใช้ประกอบอาหาร

ค. กลุ่ม เป็นหน่วยเล็กที่สุดที่รวมครอบครัวหลายครอบครัว เป็นการตัดสินใจร่วมกันในระดับกลุ่มนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของกลุ่ม เพื่อการใช้หรือไม่ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การรวมกลุ่มในการเก็บหน่อไม้ จะร่วมตั้งกติกาเป็นแนวปฏิบัติของกลุ่มในการใช้เก็บหน่อไม้ที่มีขนาดเล็ก หรือกลุ่มแม่ไม้ที่ให้หน่อในอนาคต เป็นต้น

ง. ชุมชน เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดที่รวมกลุ่มย่อยเข้าด้วยกัน อันเป็นส่วนสำคัญที่จะนำมาพิจารณาว่าชุมชนนั้นมีผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้เป็นใคร จัดระเบียบการจัดการและแบ่งงานกันอย่างไร ซึ่งจะเป็นเครื่องวัดถึงความเข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรมด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชน เช่น มีกลุ่มใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีกฎเกณฑ์เป็นแนวทางของกลุ่มในการรักษาป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ร่วมกัน

2. องค์ประกอบด้านป่าไม้ (Forest Component) เป็นการชี้ให้เห็นว่าชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งจะมีระเบียบและกฎหมายกำหนดการใช้ประโยชน์ในระดับต่าง ๆ กัน องค์ประกอบด้านป่าไม้แบ่งออกเป็นลักษณะย่อย ๆ ได้ดังนี้

ก. ป่าส่วนตัว เป็นป่าที่มีเจ้าของ การใช้ป่าเพื่อผลประโยชน์เป็นไปตามความต้องการของผู้เป็นเจ้าของ โดยมีกฎหมายคุ้มครองสิทธิการเป็นเจ้าของป่านั้น ๆ

ข. ป่าชุมชน เป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กติกาที่กำหนดไว้ การจัดการป่าชุมชนอาจเกิดจากประเพณีของท้องถิ่นหรือถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ภายใต้แผนนโยบายและการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานภายนอกชุมชน

ค. ป่าของรัฐ เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อประโยชน์ของทุกคนในประเทศในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีระเบียบและกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติต่อป่านั้น ๆ

3. องค์ประกอบด้านการเกษตร (Agriculture Component) จะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของชุมชนว่าจะพึงพึ่งป่าไม้อย่างไร แบ่งเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ ดังนี้ คือ

ก. ขนาดของการประกอบการ จำแนกออกเป็น การเกษตรขนาดเล็กซึ่งเกษตรกรจะผลิตเพื่อบริโภคเอง โอกาสของความจำเป็นในการพึ่งพิงการป่าไม้เพื่อการเกษตรกรรมจะมีสูง ส่วนการเกษตรขนาดใหญ่เป็นการผลิตเพื่อการค้ามากกว่าเพื่อการใช้สอยเอง มีการใช้เทคนิคและอุปกรณ์ทันสมัย จึงเป็นการลดการพึ่งพาป่าไม้ในลักษณะแหล่งของปัจจัยการผลิต

ข. สิทธิการถือครองที่ดิน แบ่งออกเป็น ผู้เช่าที่ดินเพื่อการเกษตรมักเป็น เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินหรือมีแต่ไม่เพียงพอในการประกอบการเกษตร ส่วนผู้ได้รับสิทธิในการถือครองที่ดินจะเป็นเกษตรกรที่ทำการเกษตรบนที่ดินของชุมชนหรือของรัฐโดยได้รับสิทธิในการถือครองที่ดินเป็นไปตามระเบียบและกฎหมาย ในการใช้พื้นที่ของประเทศต่าง ๆ

ค. ระบบการจัดการ แบ่งออกได้เป็น กลุ่มเกษตรกรเป็นการรวมตัวของ เกษตรกรเพื่อประกอบกิจกรรมทางด้านเกษตร ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม และสหกรณ์การเกษตรเป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรที่ประกอบการเกษตรในด้านเดียวกัน หรือหลาย ๆ ด้าน ทำให้มีการจัดระบบการประกอบการที่มั่นคง มีระบบการจัดการเพื่อการผลิต และการจำหน่าย

โกลด์ แพรกทอง (2537 ข.) ได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถ สะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนด วัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของ หมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งจะเป็นจุดรวมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการ รักษาป่านั้น ๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน
2. การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่า ชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการ ปรับใหม่ หรือการลงโทษตามกติกาก็ได้ตกลงกันได้
3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ จะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแล ป่าไม่ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน
4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนใน หมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การ สนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สนองความ ต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

โกลด์ แพรกทอง และจินตนา อมรสงวนสิน (2537) ได้สรุปความหมายของการจัดการ ป่าชุมชนไว้ 2 ทรรศนะ คือ

1. ทรรศนะของการจัดการป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าซึ่งได้รับการจัดการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ชุมชนผู้ใช้พื้นที่ป่าดังกล่าวต้องการ อาจจะโดยตรง เช่น เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร หรือโดยทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งนันทนาการ
2. ทรรศนะของการใช้ประโยชน์ หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ในการใช้เหมือนกันหรือแตกต่างกันในการใช้ประโยชน์จากป่า ภายใต้การยอมรับซึ่งกันและกัน

กรมป่าไม้ (2540) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ที่เชื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ก่อปรกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่าการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการจัดการและการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ชิดป่าที่สุดและได้พึ่งพิงอาศัยป่าไม้ในการดำรงชีวิตให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการคือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

สันจิตา กาญจนพันธ์ (2534) ได้เสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนไว้ 5 ประเด็น คือ

1. การกระจายตัวของป่าชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นที่อนุรักษ์ป่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบเชิงดอย ทำนาค่าเป็นหลัก และมักจะมีการทำไร่ตามลาดเนินเพิ่มเติมด้วย ป่าที่อนุรักษ์ไว้มักจะเป็นป่าบนดอย ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่นา โดยอาศัยระบบเหมืองฝาย

2. การจำแนกประเภทป่า ซึ่งไม่ว่าจะเรียกชื่อเป็นอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักจะมีการจำแนกพื้นที่ป่าอย่างคร่าว ๆ เป็น 3 ประเภท คือ

ก. ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้าน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะต้นน้ำ เช่น ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำร้อน ป่าขุนน้ำ ป่าขุนห้วย

ข. ป่าใช้สอย เป็นป่าแพะหรือป่าเบญจพรรณที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บเห็ด หน่อไม้ ผักป่า สมุนไพร ไม้พิน ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน ตลอดจนเป็นที่เลี้ยงวัว ควาย นอกจากนี้ป่าใช้สอยยังอาจเป็นแหล่งผลิตของพืชยืนต้นที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ลูกตาว เมียง และตองตึง

ค. ป่าตามประเพณี ซึ่งผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ป่าที่เป็นที่สิงสถิตของผี ความคิดเรื่องเขตอภัยทานเป็นความคิดในศาสนาพุทธ สำหรับคนเมือง ลื้อ และไตใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีเจ้านาย เลื้อบ้านเลื้อเมือง ผีขุนน้ำ ตลอดจนผีฝ่าย

3. การกำหนดขอบเขตป่า ต้องมีขอบเขตแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน เพื่อให้ชุมชนใกล้เคียงรับรู้ ไม่ล่วงล้ำเข้ามาลักลอบใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนนั้น ส่วนมากชาวบ้านมักจะกำหนดขอบเขตป่าอย่างคร่าว ๆ โดยอาศัยสันปันน้ำ แนวลำห้วย ถนนหรือแม้แต่เขตภาษีบำรุงท้องที่ เป็นเส้นแบ่งเขต

4. ระบบการจัดการป่า ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติของส่วนรวมของชุมชน สมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่า สมาชิกของชุมชนอื่นไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ถ้าได้รับอนุญาตก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของชุมชนเจ้าของป่า เช่น อนุญาตให้เก็บของป่าบางประเภทไปใช้หรือไปบริโภค แต่ห้ามนำไปขาย เพราะจะเกิณกำลังการผลิตของป่าชุมชนนั้น ซึ่งในการจัดสรรทรัพยากรป่าเพื่อใช้ภายในชุมชน ชาวบ้านจะแบ่งประเภทป่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วและจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่า ดังนี้

ก. ป่าต้นน้ำ มักจะเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนที่สุด เพราะต้องพึ่งพาน้ำใช้ในการเกษตร จึงมักจะห้ามตัดไม้หรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตามชุมชนบางแห่งอาจอนุโลมให้เก็บไม้ล้มเพราะถูกลมพัดโค่น หรือไม้ที่ยืนต้นตายได้

ข. ป่าใช้สอย มักเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนรองลงมาจากป่าต้นน้ำ ชาวบ้านมีสิทธิต้อนวัว ต้อนควายไปเลี้ยงในป่า เก็บหาของป่า ไม้แห้งที่ใช้ทำฟืน ตลอดจนขออนุญาตตัดไม้จำนวนไม่มากนักมาใช้สร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือฝาย

ค. ป่าตามประเพณี เป็นป่าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่สิงสถิตของผี จึงเป็นที่เคารพยำเกรง ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปตัดไม้หรือไปรบกวนความสงบ

ง. ป่านอกเขตป่าชุมชน อาจจะเป็นป่าที่ชุมชนข้างเคียงดูแลรักษา ต้องทำตามกฎกติกาของชุมชนที่เป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีการแก่งแย่งทรัพยากรกันมาก ชาวบ้านอาจจะถือว่าเป็นป่าสงวนของรัฐที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มักจะควบคู่ไปกับการดูแลตรวจตราป่า ชาวบ้านที่ไปเลี้ยงสัตว์หรือเก็บหาของป่า มักจะช่วยสอดส่องไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาลักลอบตัดไม้หรือเก็บของป่าที่มีจำนวนน้อยไปขาย บางพื้นที่การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านอาจจะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นหรือไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร และส่วนใหญ่แล้วค่าปรับที่ได้มักจะนำไปใช้ในกิจกรรมส่วนรวม เช่น สร้างศาลาในหมู่บ้าน บูรณะวัด ซ่อมแซมโรงเรียน หรือบางพื้นที่อาจแบ่งเงินบางส่วนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงให้แก่ผู้ที่ต้องเสียสละเวลาทำงานในไร่นามาเดินตรวจป่า

5. ปัจจัยที่เอื้ออำนวยในการรักษาป่า จากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนพบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกถึงคุณค่าของป่าและแสดงความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการเผชิญปัญหาการขัดแย้งทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชน และกลุ่มการประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

อำนาจ คอวนิช (2528) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง ป่าธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน ผู้นำชุมชน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกป่าในป่าชุมชนควรที่จะเป็นไม้โตเร็วเพื่อที่จะได้ให้ผลเร็ว แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่าควรเป็นชาวบ้านเพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นเจ้าของ การใช้ประโยชน์และผลประโยชน์จากป่าชุมชนให้คนละบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมกรหมู่บ้าน สถาปนาเป็นผู้แบ่งปันผลประโยชน์ สอดคล้องกับ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ที่กล่าวว่า ลักษณะของป่าชุมชนมี 2 รูปแบบคือ ป่าปลูกเป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมมือกันปลูกขึ้นมาโดยอาจจะใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน หรือที่ดินที่ซื้อร่วมกัน และป่าธรรมชาติ ประชาชนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่มีอยู่ หรือแบ่งตามประเภทของป่าชุมชนซึ่งมีหลายประเภท แต่ประเภทต่างก็มีกิจกรรมในการดูแลรักษา

เพื่อประโยชน์ของชุมชนที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ โดยยึดหลักความสมดุลในการให้ประโยชน์และการดูแลรักษาทดแทน ซึ่งอาจจะแบ่งประเภทของป่าชุมชน ดังนี้

1. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำทางการเกษตร ป่าประเภทนี้ก็จะมักกฎเกณฑ์ห้ามตัดไม้ในบริเวณนี้โดยเด็ดขาด เพราะมีความเชื่อว่าการทำลายป่าไม้จะเป็นสาเหตุสำคัญต่อการลดลงของปริมาณน้ำในลำธาร และมีผลต่อสภาพดินฟ้าอากาศ

2. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย ป่าประเภทนี้ก็จะสงวนไว้เพื่อสนองความจำเป็นในการใช้ไม้ของชุมชน เช่น การปลูกสร้างบ้านเรือน ไม้ฟืน แหล่งอาหาร หากมีการใช้ประโยชน์ในส่วนนี้จะมีระบบควบคุมการตัดไม้และปลูกต้นไม้เพื่อให้เติบโตทดแทน

3. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้ตามความเชื่อถือและวัฒนธรรมของชุมชน พื้นที่ป่าเป็นที่ตั้งของศาลหรือหอผี พื้นที่ป่าบริเวณดังกล่าวถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพของหมู่บ้าน ชุมชน ทำให้ไม่มีใครกล้าตัดไม้บริเวณนี้

4. ป่าชุมชนชายเลน เป็นป่าประเภทสงวนรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ปู กุ้ง หอย ฯลฯ

นอกจากนี้ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ได้แบ่งรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี หมายถึง การนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อและวิธีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องผี และยึดมั่นในวิธีคิดที่ว่าด้วยสิทธิชุมชน สิทธิการใช้และสิทธิตามธรรมชาติ

2. รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ เป็นการจัดการทรัพยากรเนื่องจากมีความขัดแย้งและแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกชุมชนสูงหรือพื้นที่ที่มีพลังกดดันต่อป่าค่อนข้างมาก เช่น มีการลักลอบตัดไม้ จึงนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เช่น การบวชป่า ทอดผ้าป่าต้นไม้

3. รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง เป็นขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายของรัฐในการแย่งชิงทรัพยากร เช่น ต่อต้านการให้สัมปทานเอกชนปลูกป่าเพื่อเศรษฐกิจ ต่อต้านนโยบายประกาศเขตอุทยานแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

Blaikie, Piers and Harold Brookfield (1987) กล่าวว่า พฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรป่า น้ำ ที่ดิน ของชุมชนเป็นการตอบสนองต่อบริบททางนิเวศวิทยา สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นเงื่อนไขภายในท้องถิ่นและเงื่อนไขในระดับประเทศที่ส่งผล

กระทบต่อท้องถิ่น สอดคล้องกับ ชูชัย สมิติไกร (2542) ที่กล่าวถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ทรัพยากรนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน 2) ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรนั้น 3) การดำรงอยู่ของชุมชนต้องมีเครือข่าย มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีบรรทัดฐานร่วมกัน และ 4) ชุมชนต้องมีกฎระเบียบและกระบวนการที่เหมาะสม

นอกจากนี้ ขอบ เข้มกลัด และคณะ (2535) กล่าวว่า การเกิดองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีเงื่อนไขหลักอยู่ 2 ประการคือ เงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนเองและเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนแต่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน เงื่อนไขภายในชุมชนคือการได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งประโยชน์อาจเป็นทั้งประโยชน์เศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ทางสังคมและบทบาทและความสามารถของผู้นำ ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการกระตุ้นชาวบ้านให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ส่วนเงื่อนไขภายนอกชุมชนนั้นคือภัยธรรมชาติอันเนื่องจากการกระทำของคนบางกลุ่มและมีผลทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน ทำให้สมาชิกผู้ได้รับความเดือดร้อนได้เข้ามาแย่งชิงทรัพยากร เช่น การสัมปทาน การบุกรุกส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนและบทบาทของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานภายนอก

ชูศักดิ์ วิทยากัด (2540) ได้วิเคราะห์เงื่อนไขของการยึดโยงอย่างเหนียวแน่นระหว่างป่าและชุมชนของนักคิดสายอุดมการณ์ป่าชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยสำคัญ 8 ประการ คือ 1) ชุมชนมีลักษณะมีความเป็นชุมชนสูง 2) ทรัพยากรยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ 3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ซึ่งเงื่อนไขการเกิดจิตสำนึกแบ่งออกเป็น 4 ประการคือ ประการแรก จิตสำนึกที่เกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่สืบทอดต่อกันมา ประการที่สอง จิตสำนึกที่เกิดจากความจำเป็นในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน ประการที่สาม จิตสำนึกที่เกิดจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก และประการสุดท้าย จิตสำนึกที่เกิดจากภัยแล้ง 5) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง 6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน 7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน และ 8) มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

สอดคล้องกับ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไว้ได้ 8 ประการคือ 1) มีความเป็นชุมชนสูง ในที่นี้ชุมชนหมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น

ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง (วีรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2529) มีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คน (People) ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) อาณานิคม (Area) การปฏิบัติต่อกัน (Interaction) และความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) 2) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 3) มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่สามารถใช้ได้ 4) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญา 5) มีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรูปแบบใด 6) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสมบัติร่วมของชุมชน 7) เป็นชุมชนที่มีความถาวรทั้งทางด้านสังคมและด้านการใช้ทรัพยากร และ 8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายการใช้ทรัพยากรรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดอยู่แล้วในบางระดับ

โดยสรุปป่าชุมชน เป็นแนวความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร และสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าถูกถางจนเตียนไป ย่อมทำให้สิ่งทีคนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่าง ๆ ได้พัฒนาการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้น เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีปูด้า ช่วยให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าปูด้าได้อย่างพอเหมาะพอดี ดังนั้นแนวคิดเรื่องป่าชุมชนนี้ จึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน อีกประการหนึ่งการจัดการป่าชุมชนขององค์กรในท้องถิ่นนอกจากจะแสดงให้เห็นบุคคลภายนอกได้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่าไม้ในท้องถิ่นด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ชุมชนภายใต้ระบบการจัดการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบ ลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทที่หลากหลายและมีความแตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าระบบการจัดการป่าชุมชนย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบป่าไม้ที่มีต่อกัน การดำรงอยู่ของป่าชุมชนย่อมเป็นตัวชี้วัดว่า ระบบทั้งสองต่างพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

หน่วยงานราชการภายนอกจึงควรทำหน้าที่ในการสนับสนุนและช่วยเหลือ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างระบบทั้งสองให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม เป็นคำที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันทั้งในวงวิชาการและในวงข้าราชการ โดยถูกนำมาใช้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ปัจจุบันแนวความคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม หันมากระตือรือร้นความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อขจัดปัญหาความยากจนในชนบท ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชน นับเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม แต่เนื่องจากได้มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของคำไว้แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน จึงควรได้ศึกษาถึงความหมายของการมีส่วนร่วมที่ได้มีผู้รู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

Davis Keith (1972) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องกับจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเข้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

R. Stavenhagen (1970) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มกระทำออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันในการที่จะแสดงให้เห็นถึงความสนใจและความต้องการร่วมกัน และมีความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมืองหรือการดำเนินการร่วมกัน เพื่อให้มีอิทธิพลต่ออำนาจมหาชน ไม่ว่าจะผ่านทางตรงหรือทางอ้อม หรืออาจจะเป็นการดำเนินการร่วมกันในการเพิ่มอำนาจต่อการทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และการปรับปรุงสถานภาพทางสังคมของกลุ่ม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยการกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ) อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

บัวเรศ ประไชโย และคณะ (2538) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมีความสมัครใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน การเริ่มต้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากความต้องการภายนอก โดยที่ประชาชนมีศักยภาพพอที่จะเข้าร่วมในการดำเนินการ มีความพร้อมที่จะเข้าร่วม มีความประสงค์ที่จะเข้าร่วมและอำนาจในการตัดสินใจ ภายนอกเป็นเพียงผู้คอยสนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น ลักษณะการมีส่วนร่วมได้แก่ การมีส่วนร่วมในลักษณะของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในลักษณะของโครงการ การมีส่วนร่วมในลักษณะสถาบัน และการมีส่วนร่วมในลักษณะของนโยบาย

William Erwin (1976) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุน ติดตามผล การปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

สันติ พัฒนาคักดี (2539) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นหรือเกษตรกรในท้องถิ่นมีการประสานงาน และความรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีการวางแผนไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล ซึ่งจะก่อให้เกิดเกษตรกรหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันถึงการเป็นเจ้าของกิจการนั้น

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2532) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการดำเนินงานรวมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยยึดหลักการว่า สมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนในชุมชน

เสนห์ จามริก (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจง ใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ กระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม

เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

ดุษฎี อายุวัฒน์ และคณะ (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการให้โอกาสประชาชนเข้าร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนถึงกระบวนการสิ้นสุด โดยที่การเข้าร่วมอาจจะร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือครบวงจรก็ได้ การเข้าร่วมมีทั้งรายบุคคล กลุ่มหรือองค์กร ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน การรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะต้องไม่หมายความเพียง การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด "รูปแบบเป้าหมายของงาน" และ "กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน" ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเอง เป็นสำคัญ

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2522) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการ และทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่ความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะต้องมีมากพอจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการนั้น ๆ คนเราสามารถรวมกันได้โดยผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

ประเวศ วะสี (2537) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะเป็นการส่งข่าวสารให้แก่สังคมโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ผ่านทางสื่อมวลชนหรือการเดินทาง เพื่อให้ทราบปัญหาความเดือดร้อน ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการเจรจาความขัดแย้งในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความเสมอภาคและเคารพในความเป็นมนุษย์

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2534; 2541) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใดจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอก

เข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบ ๆ แต่การมีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังคงรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ ด้วย

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทว่ามีอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. เป็นการมีส่วนร่วมผ่านองค์กรในชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบท โดย

ก. เป็นผู้บริหารหรือเป็นเจ้าของพื้นที่ขององค์กรในชนบทต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท

ข. เป็นสมาชิกขององค์กรในชนบทต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท

ค. และไม่เป็นสมาชิกขององค์กรในชนบท แต่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการในฐานะที่เป็นผู้ออกแรงงาน เป็นผู้สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน เป็นผู้เข้าร่วมในโครงการฝึกอบรม สัมมนาหรือประชุม รวมทั้งเป็นผู้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบท

2. เป็นการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วม โดย

ก. ผู้นำในท้องถิ่น ทั้งที่มาจากผู้ที่มีความรู้มีการศึกษาและผู้ที่มาจากการแต่งตั้ง สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนโครงการพัฒนาชนบท รวมทั้งการสนับสนุนประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชนบท

ข. ประชาชน บางส่วนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนการคัดเลือกปัญหาและโครงการที่เหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหาในชนบทนั้น

สอดคล้องกับ สากล สถิตวิทยานนท์ (2532) ที่กล่าวว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น เกิดจากแนวคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน โดยเกิดจากปัจเจกบุคคล แล้วพ้องต้องกันกลายเป็นส่วนรวม

2. เกิดจากความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีผลต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกันวางแผน แล้วลงมือกระทำร่วมกัน

3. เกิดจากการตกลงใจร่วมกัน ที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะเกิดความริเริ่มกระทำการ ที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

นอกจากนี้ ดุสิต เวชกิจ (2535) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชนไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. สาเหตุการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน ได้แก่ ผลประโยชน์ ความเดือดร้อน ความสนใจ ความศรัทธาต่อสิ่งที่เคารพนับถือหรือเลื่อมใส ความเกรงใจต่อผู้อื่น อำนาจบังคับ

2. เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน ได้แก่ ประชาชนต้องมีอิสรภาพในการมีส่วนร่วม ต้องมีความสามารถในการมีส่วนร่วม ต้องมีระบบที่ดีของการมีส่วนร่วม ต้องมีความเต็มใจในการมีส่วนร่วม

3. สิ่งจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน ได้แก่ ผลประโยชน์ หรือผลตอบแทนที่ประชาชนจะได้รับจากการป่าไม้ชุมชนนั้น ผลประโยชน์เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องออกมาในรูปที่สามารถตีราคาเป็นมูลค่าทางเงินตราแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การได้รับค่าจ้าง การมีไม้ไว้ใช้สอย แต่อาจเป็นผลประโยชน์อย่างอื่นที่สร้างความพึงพอใจแก่ประชาชน เช่น การมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นของท้องถิ่น การเป็นปึกแผ่นของสมาชิกในกลุ่ม การได้รับยกย่องสรรเสริญ เป็นต้น

4. ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อป่าไม้ชุมชน ได้แก่ ได้รับการยอมรับมากขึ้น รู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของยิ่งขึ้น การบริหารและดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น ชีตความสามารถเพิ่มขึ้น ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ได้กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้) เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตและการพัฒนาประเทศได้อย่างต่อเนื่องไว้ตามเป้าหมายที่สำคัญพอสังเขป ดังนี้

1. ฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ให้ได้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ และจัดทำเครื่องหมายแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้แล้วเสร็จในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

2. ส่งเสริมป่าชุมชนและการดูแลรักษาป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์และรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้เพื่อสร้างโอกาสให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการ

ก. เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนตัดสินใจและติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรัฐจัดให้มีขั้นตอนประชาพิจารณ์โครงการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การริเริ่มแนวคิดโครงการ จัดเตรียมโครงการและการดำเนินโครงการ

ข. ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิตามกฎหมายในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ได้บัญญัติให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการของรัฐไว้ในมาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 79 บัญญัติให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

และมาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์ปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537) กล่าวว่า ในระบบประชาธิปไตย หัวใจของระบบนี้คือ คนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ โดยมี 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. ขั้นหลักการ จะต้องยอมรับว่าทรัพยากรเป็นของประชาชน รัฐเป็นเพียงผู้ดูแลรักษาไว้ในนามของประชาชนเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า "ประชาชนคนไทยเป็นเจ้าของประเทศ" เพราะฉะนั้นทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นของคนไทยนั่นเอง
2. ขั้นวิธีการ เมื่อหลักการประชาธิปไตยถือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ วิธีการคือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด และเป็นธรรมที่สุดในรูปของการกระจายอำนาจ เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำโดยชุมชน ในบางกรณีประชาชนไม่อาจเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยตรง รัฐและหน่วยงานของรัฐจะต้องดำเนินการจัดการทรัพยากรนั้น ๆ อย่างเปิดเผยและโปร่งใส โดยให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารทุกขั้นตอนของการดำเนินการ เมื่อเกิดปัญหาขัดข้องใจของประชาชนทั่วไปจะต้องมีการไต่สวนสาธารณะ
3. ผลที่ได้ การจัดการทรัพยากร ในระบอบประชาธิปไตย มีวัตถุประสงค์สูงสุดคือ ความเป็นธรรมอันได้แก่ เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ แต่ต้องไม่ทำลายหรือละเมิดสิทธิของคนส่วนน้อย

โกวิท พวงงาม (2539) กล่าวว่า ทฤษฎีการมีส่วนร่วมมีวิธีการ ดังนี้

1. โครงการที่จัดทำขึ้นนั้นจะต้องแสดงให้เห็นกลุ่มเป้าหมายสนใจว่า จะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง
2. จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายนั้น ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้มากที่สุด
3. การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นกลุ่มคนเป้าหมายส่วนใหญ่ และไม่ขัดแย้งต่อความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนนั้น

ไพบูลย์ สุทธิสภา (2528) ได้สรุปหลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามี 3 ประการ คือ

1. การประสานงานร่วมมือ หมายถึง การทำงานร่วมมือกันหลายฝ่าย เช่น อาจเป็นการเข้าร่วมแรงงานหรือสมทบเป็นเงินทุนก็ได้
2. การจัดตั้งองค์กร ได้แก่ การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อให้เกิดพลังกลุ่มเกษตรกรสหกรณ์ คณะกรรมการหมู่บ้าน

3. การให้อำนาจแก่ประชาชน หมายถึง การให้ประชาชนมีโอกาสฝึกหัดการใช้พลังกลุ่ม เพราะประชาชนขาดอำนาจ ขาดสิทธิที่ถูกต้องหรือไม่มีสิทธิมีเสียง หรือขาดความเป็นประชาธิปไตย

ดุสิต เวชกิจ (2535) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชนไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ยึดความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนจะได้รับการตอบสนองจากประชาชนเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่าการป่าไม้ชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ตรงกับความต้องการและปัญหาของประชาชนหรือไม่

2. กิจกรรมต้องดำเนินในลักษณะกลุ่ม กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน ต้องเป็นไปในลักษณะของกลุ่มขององค์กรประชาชนในท้องถิ่น ทำงานร่วมกัน โดยเน้นผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม มิใช่ดำเนินโดยกลุ่มที่มุ่งผลประโยชน์

3. กิจกรรมต้องสอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน กิจกรรมบางด้านที่ต้องใช้เทคโนโลยี หรือวิชาการป่าไม้ที่สูงเกินไป ก็ต้องพิจารณาด้วยว่าเหมาะสมกับขีดความสามารถของประชาชนหรือไม่ และต้องคำนึงถึงเสมอว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการประชาชนต้องสามารถดำเนินได้ด้วยตนเอง เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยุติให้การช่วยเหลือหรือสนับสนุน

4. กิจกรรมต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ได้แก่ ลักษณะภูมิอากาศ ดิน หรือขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น

5. การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นมีทั้งผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ผู้อาวุโส ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำทางศาสนา ครู ฯลฯ และผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้ง หรือได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ฯลฯ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นแกนนำและประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

6. กิจกรรมทุกขั้นตอนต้องดำเนินการโดยประชาชน กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน มีหลายขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินงาน กิจกรรมเหล่านี้ต้องได้รับการดำเนินการ และรับรู้ประชาชนให้มากที่สุดทุกขั้นตอน มิใช่ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ได้รับการดำเนินงานแทนโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชน กลุ่มต่าง ๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางสังคมผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน องค์กรการบริหารส่วนตำบล สภาตำบล
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่มีผู้แทนประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อเวลาใดก็ได้

สอดคล้องกับที่ ดุสิต เวชกิจ (2535) กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง เช่น ด้รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ การเข้าร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ บำรุงรักษาต้นไม้
2. การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม ประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเป็นคณะกรรมการของกลุ่ม เพื่อดำเนินการป่าไม้ชุมชนแทนตนเอง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือเมื่อคณะกรรมการต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ประชาชนจะใช้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีความเพียงพอที่จะดำเนินการแทนตน เช่น มอบหมายให้สมาชิกในครอบครัวช่วยปลูกป่าแทน เพราะตนเองไม่แข็งแรงพอ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท กล่าวคือ

1. หากประชาชนในชนบท เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทในระดับสูงหรือประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก คือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำ หรือให้ความช่วยเหลือเป็นคำปรึกษา แนะนำทางวิชาการเท่านั้น
2. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือมีความพร้อมในระดับปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ก็อยู่ในระดับปานกลางด้วย คือเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน
3. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อมหรือมีความพร้อมน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนั้นจะมีมาก คือรัฐต้อง

ส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร

กรมป่าไม้ (อ้างใน อโนทัย เพียรคงชล, 2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนา มีลักษณะทำนองเดียวกันกับการมีส่วนร่วมทางสังคมของราษฎรในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งมีอยู่ 2 ระดับ คือ

1. บุคคลมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ราษฎรแต่ละบุคคลไปร่วมกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ พอใจ สนใจ และเต็มใจ โดยมีได้หวังผลตอบแทนเป็นเงินทองแต่อย่างใด เป็นการไปร่วมกิจกรรมเพื่อความเจริญก้าวหน้าของหมู่บ้าน ตำบล หรือท้องที่ที่ตนเองอยู่อาศัย ทำมาหากินมานานปี เช่น การอาสาสมัครทำถนนในหมู่บ้าน ก่อสร้างศาลากลางบ้าน เป็นเกษตรหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว

2. ครอบครัวมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ราษฎรที่ห้ครอบครัวคือ พ่อ แม่ ลูก ๆ และญาติพี่น้อง ไปร่วมกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ พอใจ สนใจ และเต็มใจ โดยมีได้หวังผลตอบแทนเป็นเงินทองแต่อย่างใดเช่นกัน เช่น การลงแรงอาสาสมัครห้ครอบครัวในการทำถนนเข้าหมู่บ้าน ก่อสร้างศูนย์พัฒนาตำบล ทำการปลูกป่าเพื่อชุมชนในที่ดินสาธารณูปโภคของหมู่บ้าน ตำบล เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนา จึงกระทำได้ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม หรือครอบครัว ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านหรือชุมชนทั้งนั้น แต่ที่สำคัญก็คือ การไปร่วมกิจกรรมพัฒนา เพื่อหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นส่วนรวมมิใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตน ครอบครัว ญาติพี่น้อง หรือของกลุ่มผลประโยชน์ที่ตนสังกัดอยู่เท่านั้น ดังนั้นในการก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในหมู่บ้าน หรือชุมชน เจ้าหน้าที่ควรกระตุ้น และสอนราษฎรให้ปฏิบัติตามขั้นตอนของทฤษฎีการกระทำในชุมชนของการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ระบุถึงปัญหา เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือแก้ไขปัญหาของพวกเขาโดยเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจหาแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมที่วางไว้

Peter W. C. Hoare (1986) ได้วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลายว่าเกิดจากการวางแผนที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม ส่วนใหญ่อาศัยการวางแผนในรูปแบบจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง โดยไม่มีข้อมูลที่เพียงพอและได้เสนอทางออกว่า การแก้ปัญหาต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา รวมทั้งกระบวนการในการตัดสินใจ เพราะชุมชนมี

ศักยภาพจากฐานวัฒนธรรมชุมชนและฐานการผลิตที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบการเกษตรทางเลือกให้ยั่งยืนอยู่ได้ โดยที่ชุมชนนั้นไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

Christopher J. N. Gibbs (1986) ได้สรุปว่า การแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยมาตรการหลายประการ รวมทั้งการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ การตัดสินใจ การใช้ทรัพยากร การสื่อสาร และการจัดการแก้ไขความขัดแย้ง

แก้วสรร อติโพธิ (2537) เน้นย้ำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องมีกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่นที่สามารถยอมรับสิทธิตามกฎหมายในกระบวนการตัดสินใจสาธารณะ มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

ปลื้ม นัถิบุญ (2536) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจและประสานงานกันของบุคคลส่วนใหญ่ ที่แสดงผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน การกระทำดังกล่าวนี้จะทำให้บุคคลและกลุ่มสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่ตนควรจะได้รับจากบริการต่าง ๆ

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันจะมีผลกระทบถึงตัวเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว จำเป็นต้องรับปรัชญาที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมกลุ่ม ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะที่ถูกต้อง

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขัน และอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น ว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

นำชัย ทนุผล และ สุนิลา ทนุผล (ม.ป.ป.) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้นเป็นขบวนการที่ประชาชนมีการร่วมมือร่วมใจในการระบุปัญหาความต้องการ การวางแผนและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่ตนประสบอยู่และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมนั้นให้ลุกลงไปเพื่อประโยชน์ของชุมชน นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมยังจะช่วยสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นกับประชาชน ทำให้การดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ที่วางไว้ ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้ และมีผลให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ในระยะยาว โดยไม่ต้องคอยพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งของภาครัฐหรือเอกชน องค์กรต่าง ๆ อีกต่อไป

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2533) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ในความหมายกว้าง จะหมายถึง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ
2. ในความหมายเฉพาะเจาะจง จะหมายถึง การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขาให้เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม และมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ

United Nations (1978) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการตัดสินใจและการกระทำในกระบวนการตัดสินใจนั้นเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคมและการจัดสรรทรัพยากร ส่วนการกระทำเป็นการกระทำโดยความสมัครใจต่อกิจกรรมและโครงการ

Alastair T. Write (1982) ได้มองการมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 4 มิติ คือ มิติแรกเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะใครควรทำและจะทำอย่างไร มิติที่สองเป็นการมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ มิติที่สามเป็นการมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมิติสุดท้ายเป็นการมีส่วนร่วมในการประเมินผล สอดคล้องกับ สุจินต์ เคาวิกุล (2527) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงานที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาชน ในเรื่องของผลประโยชน์และการประเมินผล ในกิจกรรม

ปธาน สุวรรณมงคล (2527) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชนบท โดยยึดหลักการสำคัญคือ การให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยตนเอง การพัฒนาชนบทแนวใหม่นี้จึงเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสภาวะการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดความสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลง

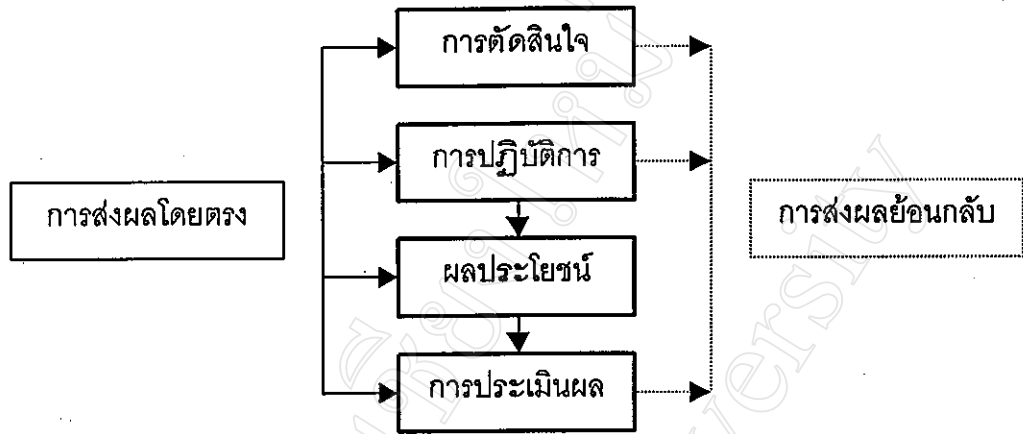
แล้ว ขบวนการพัฒนายังจะเกิดจากความสมัครใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ โดยที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผล

John M. Cohen and Norman T. Uphoff (1977) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปว่า การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision Making) ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น การจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าว จะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วยเหมือนกันโดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์ก็มาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย ซึ่งแนวคิดนี้มีกรอบพื้นฐานเพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะ เป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุม ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

ภาพที่ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม

กล่าวโดยสรุปความสำเร็จของการฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไม่ได้ขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้วย หากชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจด้านนิเวศวิทยาของป่า น้ำ และที่ดินเป็นอย่างดี และเมื่อชาวบ้านเห็นว่าป่าเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้แล้ว เขาก็ย่อมจะหวงแหนป่า และพยายามดูแลรักษาป่าให้ดี เพราะประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากป่าของชุมชนไม่ใช่ประโยชน์ทางการค้าเพื่อหวังผลกำไร หากแต่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ เช่น น้ำใช้ในการเกษตร อาหาร สมุนไพร ไม้ฟืน หรือแม้แต่ไม้ที่ใช้ในการสร้างหรือซ่อมแซมบ้าน ซึ่งมีจำนวนไม่มากที่ยังต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการหมู่บ้านหรือกลุ่มธรรมชาติอื่น ๆ ในหมู่บ้านด้วยว่าจะไม่กระทบกระเทือนระบบนิเวศ นอกจากการรับรองให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นแล้ว การอนุรักษ์ป่าควรจะควบคู่ไปกับการพัฒนา รัฐควรมุ่งพัฒนาชนบทโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคนมากกว่าพัฒนาวัตถุ โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ในท้องถิ่น ไม่ต้องตัดไม้ขายหรือไม่ต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านหรืออพยพเข้าเมือง อีกประการหนึ่งการอนุรักษ์หรือการพัฒนาที่ดีควรจะต้องผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ไม่ทำลายวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่สั่งสมมานานนับศตวรรษ เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่ง เชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนั้นการอนุรักษ์และการพัฒนาชนบทจะสัมฤทธิ์ผลได้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้าน ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่น

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประสิทธิ์ ลิปรีชา และคณะ (อ้างใน มลฤดี อภิโกมลกร, 2541) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าของชุมชน การวิจัยพบว่า ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน น่าน แม่ฮ่องสอน ลำปาง เชียงราย และพะเยา ชาวบ้าน ได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ป่า โดยแบ่งป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ หมายถึง ป่าซึ่งเป็นปอดเกิดของต้นน้ำลำธาร ห้ามชาวบ้านบุกรุกทำลายและตัดฟันต้นไม้ ป่าใช้สอยเป็นป่าซึ่งสามารถเก็บหาของป่า ตัดฟันไม้แห้ง ๆ ทำเชื้อเพลิงได้ ป่าดังกล่าวชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ร่วมกัน ออกกฎ กติกา และยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ยังหามาตรการป้องกันมิให้คนในชุมชนอื่นเข้ามาบุกรุกทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ ผลงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลายหมู่บ้านในภาคเหนือ คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและสามารถ ปกป้องอนุรักษ์ป่าได้ ซึ่งจากการศึกษาของ สันธิธิดา กาญจนพันธ์ุ (2534) พบว่า มีชุมชนท้องถิ่นที่ อนุรักษ์ป่ากระจัดกระจายอยู่ในจังหวัดทุกจังหวัดในภาคเหนือตอนบนหรือ "ล้านนา" มีทั้งชุมชน ตามที่ราบเชิงคดอยที่มีการทำนาเป็นหลัก และชุมชนบนคดอยซึ่งมีการทำไร่เป็นหลัก มีทั้งชุมชนใกล้ ตัวเมืองและชุมชนที่อยู่ไกลตัวเมือง และจากการศึกษาเจาะลึกในชุมชนกรณีตัวอย่างยังพบว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่าซึ่งพัฒนามานาน โดยปราศจากการส่งเสริมของรัฐ หลาย ชุมชนยังรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้ หลายชุมชนได้พัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ขึ้น เพื่อ ตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมใน อดีต

กอบกาญจน์ พจนชนะชัย (2538) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการ ของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน พบว่า บ้านห้วยม้าไก่อ มีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับ สังคมภาคเหนือทั่วไป มีการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เมื่อเกิดภาวะการขาดน้ำอันเนื่องมาจากป่าที่เป็นแหล่งน้ำถูกทำลาย ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และ มีการอนุรักษ์ป่า เกิดการยอมรับและมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อออกกฎระเบียบและ จัดการให้ป่าชุมชนคงอยู่ มีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น จัดพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าป่า ปลุกฝังความเชื่อที่ว่า ป่ามีผีเป็นผู้ดูแลรักษา ใครทำลายจะได้รับ ความวิบัติต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการลงโทษผู้ที่ไม่ยอมรับ กฎระเบียบของชุมชน และมีการติดต่อกับนักวิชาการในการเชื่อมโยงกับเครือข่ายป่าชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งชุมชนข้างเคียง ทำให้มีการร่วมมือกันดูแลป่าเป็นป่าผืนเดียวกัน

สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเข้าใจว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นศูนย์กลางของการผลิตที่มีชาวบ้านเป็นเจ้าของเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและให้คำรับรอง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับน้อย นอกจากนี้เป็นการเก็บหาอาหารเพื่อการบริโภคและนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมเท่านั้น เนื่องจากมีจุดประสงค์ในด้านการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์

สุริยา ยี่ซุน (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ระดับการศึกษา จำนวนที่ดินทำกิน ประเภทการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สำหรับลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย และปัจจัยด้านอื่น ๆ พบว่าการได้รับข่าวสาร ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน บัณฑิตภายนอก เช่น การสนทนากับพระสงฆ์ การเกรงใจต่อกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การสนใจนโยบายของรัฐด้านป่าไม้ และการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การศึกษาเชิงปริมาณชาวบ้านจะมีส่วนร่วมน้อย แต่จากการศึกษาเชิงคุณภาพยืนยันได้ว่า การมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผน การลงทุนและปฏิบัติ การติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากเพราะชาวบ้านจะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ เช่น ขณะที่ชาวบ้านเข้าไปหาของป่าหรือนำสัตว์ไปเลี้ยง ก็จะมีการสำรวจป่าไปพร้อมกันโดยมิได้ตั้งใจ และเมื่อพบว่ามีกรลักลอบตัดได้ก็จะไปแจ้งคณะกรรมการป่าชุมชนได้ทราบ จึงทำให้ไม่สามารถวัดได้ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ

ซูชีพ ใจมั่น (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเอง เฉลี่ยครอบครัวละ 4.45 ไร่ แหล่งข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ได้รับฟังมากที่สุดคือเสียงตามสาย สำหรับการให้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านแพะใช้ประโยชน์ในด้านผลผลิตของไม้และของป่า รวมทั้งสถานพักผ่อนหย่อนใจและเป็นแหล่งชับน้ำ ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนระดับมากในขั้นค้นหาปัญหาและขั้นดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน และมีส่วนร่วมระดับน้อยในขั้นวางแผนดำเนินงาน ขั้นติดตาม และขั้นประเมินผลงานการอนุรักษ์ป่าชุมชน สาเหตุการมีส่วนร่วมที่สำคัญได้แก่ หนึ่งมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งชับน้ำ สองหวังผลประโยชน์ที่ตนเองได้รับจากป่าชุมชน และสามมุ่งหวังให้ความเดือดร้อนอันเกิดจากปัญหาด้านป่าไม้หมดสิ้นไปตามลำดับ ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่มมากที่สุด รองลงมาคือมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนและมีส่วนร่วมโดยตรงด้วยตนเอง ตามลำดับ

สันติ พัฒนาคักดี (2539) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นที่รวมของชาวบ้านและยังเป็นที่ยึดของป่าอีกด้วย ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าและทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการได้รับข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่รายได้ ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุ หนังสือพิมพ์ ทัศนคติที่มีต่อป่าชุมชน และประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ : พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โจ้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับปานกลางในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนและดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน ส่วนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับต่ำ ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการเคยเข้าไปเก็บหาของป่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่อายุ ระดับการศึกษา และการฟังฟังป่าไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

ศรารุณี อรุณกิจ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของ ชาวบ้านปล่องเหนือ ตำบลปล่อง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย พบว่า ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นหัวหน้า ครอบครัวมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 9.77 ไร่ แหล่งข่าวสารด้านป่าไม้ที่ได้รับเป็นประจำสูงสุด ได้แก่ หอกระจายข่าว รองลงมาคือโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตามลำดับ ชาวบ้าน มีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนระดับสูง ได้แก่ การเข้าร่วมประชุมประจำเดือน รองลงมา ได้แก่ การ พัฒนาป่าชุมชนประจำปี พิธีกรรมเลี้ยงผี เจ้าที่ในป่าชุมชนและการเข้าร่วมทำแนวกันไฟในพื้นที่ ป่าชุมชน ตามลำดับ กิจกรรมที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ได้แก่ การจัดทำและซ่อมป้ายแสดง แนวเขตการเข้าร่วมตัดไม้ในป่าชุมชนเพื่อนำมาสร้างฝายประชาอาสา การเก็บไม้พินมาจำหน่าย เพื่อนำเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน การลาดตระเวน การตรวจป่า และการเข้าร่วมประชุมกำหนดเขตป่า ชุมชนเพิ่มเติม

พีระภัทร์ แสงดวง (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้บ้านโปง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มี ที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉลี่ย 11.22 ไร่ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากวิทยุและได้เคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกป่าและการดูแล รักษาป่ามากที่สุด มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง และใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในระดับมาก ในการนำไม้จากป่ามาทำฟืน มาก่อสร้างซ่อมแซม สิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน มีการเก็บหาของป่า และใช้น้ำซึ่งไหลมาจากป่าเพื่อ การอุปโภคบริโภค ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ มีไฟป่าเกิดขึ้นเสมอในฤดูแล้ง

มนัส สุวรรณ และ ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การให้ความรู้ความเข้าใจ ระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่านและจังหวัดลำปาง พบว่า

1. ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและให้ความสำคัญของ ทรัพยากรธรรมชาติต่อชีวิตค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา

2. โคจรชายและลักษณะทางสังคมไม่มีความสลับซับซ้อน ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความ เคารพนับถือ ปรีกษาหาหรือ และขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านของตนเอง

3. แม้ว่าสื่อประเภทต่าง ๆ ค่อนข้างจำกัด แต่สื่อที่ปรากฏก็มีศักยภาพค่อนข้างสูงในการ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หอกระจายข่าว วิทยุ และโทรทัศน์

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนซึ่งรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นนั้นจะต้องสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชนขึ้นมาโดยให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ทุกคนในชุมชนยอมรับในกติกาของชุมชน ทุกคนจึงช่วยกันดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี

จักรพันธ์ วงศ์บูรณาวาทย (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทเจ้าหน้าที่ขององค์กรประชาชนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่า ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้นำชุมชนและประชาชน ต่างมีความตระหนักในปัญหาความรุนแรงและความเสื่อมโทรมในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างดี เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต่างตระหนักถึงความบกพร่องในด้านโครงสร้างขององค์กรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งการประสานงานและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในเรื่องการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้กลุ่มผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในพื้นที่ ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า เขาควรจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดิน ป่าไม้ มากยิ่งขึ้น

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กรณีศึกษาอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 93.3 มีความคิดเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าไม้ชุมชนหรือป่าไม้สังคม ทั้งนี้เพราะว่าประชากรต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเองมากกว่าที่จะเห็นคนที่อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานทำไม้ โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉย ๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่

จิรายุ ทองเข่าอ่อน (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในจังหวัดลำพูน พบว่า อายุ รายได้ของครัวเรือน พื้นที่ถือครอง สมาชิกในครัวเรือน ตำแหน่งทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร

จากการทบทวนหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวความคิดและแนวทางสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง การมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง การจะสรุปว่าปัจจัยหนึ่งปัจจัย

ใดที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใดนั้น ในสภาวะแวดล้อมหรือมิติหนึ่ง ๆ ไม่เพียงพอที่จะสรุปได้ว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สนใจศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวกับจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน การได้รับประโยชน์จากป่า และการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน ของชาวบ้านบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนตามแนวความคิดของ John M. Cohen and Norman T. Uphoff ที่ได้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล